

Jessica van Geel

*I love you,
Rietveld*

Lebowski Publishers, Amsterdam 2018

© Jessica van Geel, 2018
© Lebowski Publishers, Amsterdam 2018
Omslagontwerp: Riesenkind, 's-Hertogenbosch
Auteursfoto: Hans-Peter van Velthoven
Typografie: Crius Group, Hulshout

ISBN 978 90 488 3703 8
ISBN 978 90 488 3704 5 (e-book)
NUR 320

www.lebowskipublishers.nl
www.overamstel.com

OVERAMSTEL *uitgevers*

Lebowski Publishers is een imprint van Overamstel uitgevers bv
Meld je aan voor de nieuwsbrief om op de hoogte te blijven van de nieuwste boeken van
Lebowski Publishers via www.lebowskipublishers.nl/nieuwsbrief

Alle rechten voorbehouden.

Niets uit deze uitgave mag worden veelevoudigd en/of openbaar gemaakt door middel
van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke
toestemming van de uitgever.

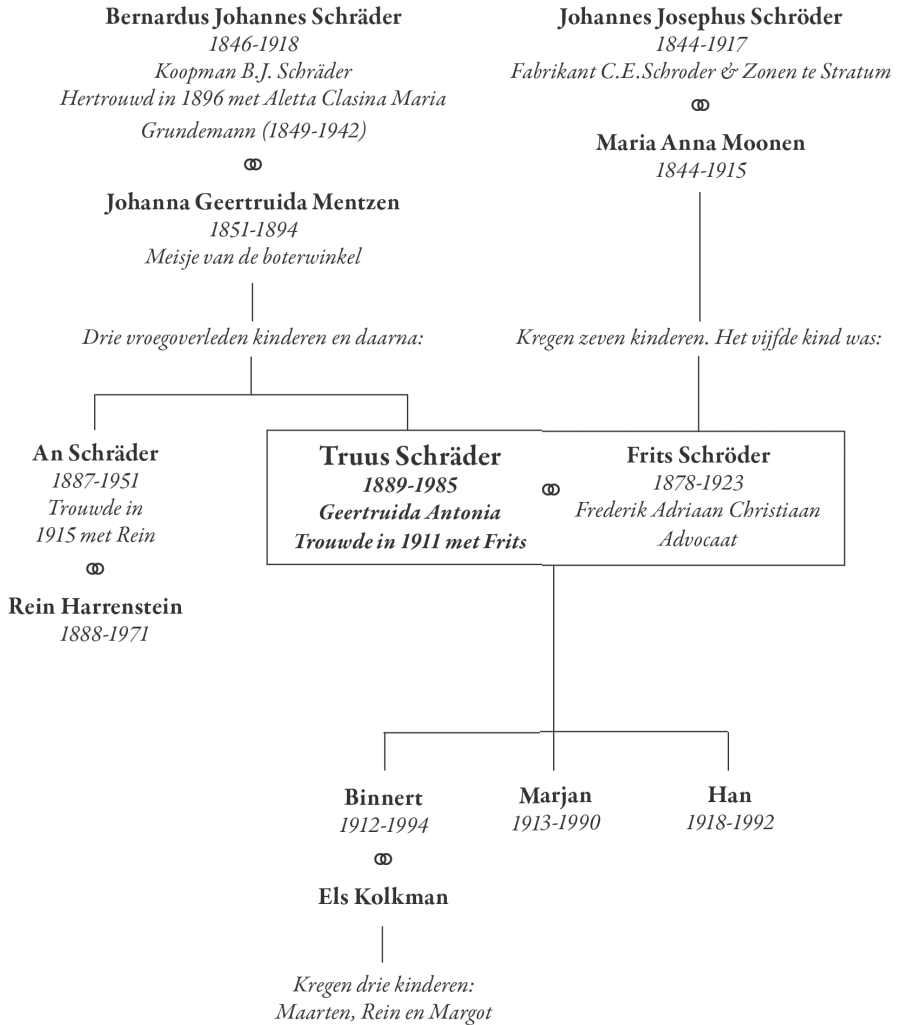
Voor Claudia

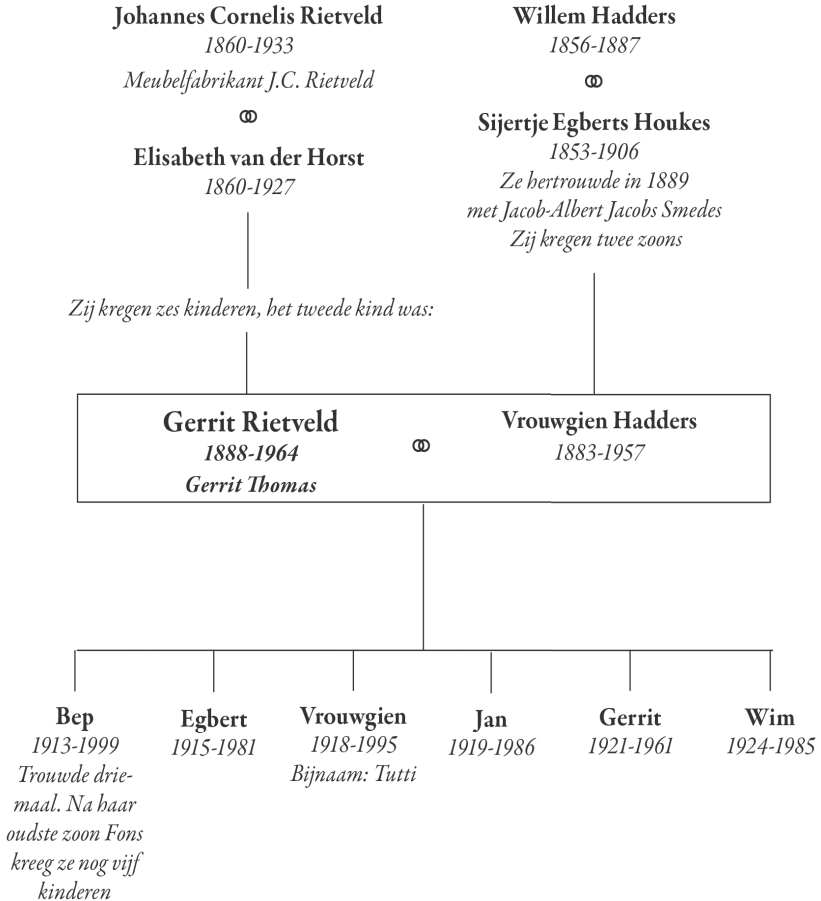
Veel liefde ging verloren in de wind,
en wat de wind wil zullen wij nooit weten;
en daarom – voor we elkander weer vergeten –
laten wij zacht zijn voor elkander, kind.

Adriaan Roland Holst, 'Zwerversliefde'

Familie Truus Schröder-Schräder

Familie Gerrit Rietveld

1. Ooitstraat 14. Het huis waar Gerrit Rietveld werd geboren, 24 juni 1888.
2. Poortstraat 98. 'Meubelmakerij J.C. Rietveld' van de vader van Gerrit, en zijn ouderlijk huis.
3. Voorstraat 78. Daar zat het eerste advocatenkantoor van Frits Schröder.
4. Herenstraat 19. Atelier waar architect en meubelmaker Piet Klaarhamer les gaf.
5. Janskerkhof 10. Hotel des Pays Bas. Hier logeerden Truus en Frits de eerste maanden van hun huwelijk.
6. Blijstraat 135. Woonhuis van Truus en Frits.
7. Oudegracht Tolsteegzijde 61. Adres van Gerrit, Vrouwgten en hun kinderen tussen 1911 en 1913.
8. Ooitstraat 23. Adres van Gerrit en Vrouwgten tussen 1913 en 1917.
9. Adriaen van Ostadelaan 25. Woning van Gerrit en Vrouwgten na 1917.
10. Prinsesselaan 2. Begraafplaats Sint Barbara waar Frits Schröder sinds 1923 begraven ligt.
11. Admiraal van Gentstraat 61bis. Tijdelijk woonadres van Truus en haar drie kinderen voordat ze naar de Prins Hendriklaan verhuisden.
12. Prins Hendriklaan 50. Sinds 1925 staat hier het Rietveld Schröderhuis.
13. Oudegracht 55. Vanaf 1933 was het atelier van Gerrit hier gevestigd.
14. Vredenburg 8bis. Woning Gerrit en Vrouwgten vanaf 1936, boven Bioscoop Vreeburg.
15. Gansstraat 167. Begraafplaats Soestbergen: hier ligt Gerrit sinds zijn herbe-grafenis in 1995.

Woord vooraf

‘Rietveld gaf mij het medicijn waarmee ik zou durven leven. Leven vanuit je zintuigen en vanuit die gewaarwording jezelf opbouwen, bewust worden. Wat je zintuigen ervaren, dat moet je hoog aanslaan. Elementair zijn. Niet de hoeveelheid die telt, maar de kwaliteit. Ik was er rijp voor en hongerig. Ik had zoveel gemist.’ – Truus Schröder

Dit is het verhaal van Truus Schröder-Schräder. Geboren in 1889 in Deventer als Geertruida Antonia Schröder. In 1911 trouwde ze met de Brabantse advocaat Frits Schröder, die enkel in naam goed bij haar paste. In hetzelfde jaar ontmoette ze Gerrit Rietveld. Truus stierf in 1985 op vijfennegentigjarige leeftijd in het Rietveld Schröderhuis te Utrecht, het huis dat Gerrit voor haar ontwierp. Het huis dat ze sámen ontwierpen. Het huis dat Gerrit Rietveld wereldberoemd maakte. Zestig jaar zou ze erin wonen.

Meer dan veertig jaar hadden Truus en Gerrit een geheime relatie. Zij was jong weduwe, hij bleef getrouwd. Voor haar zette hij zijn huwelijk op het spel en beoedelde hij niet alleen het geluk van zijn echtgenote maar ook dat van zijn zes kinderen. Dankzij Truus, zo zouden zijn kleinkinderen decennia later zeggen – toen de familie met een nieuwe generatie de pijn wat te boven was – kon Gerrit uitgroeien tot een gerenommeerd meubelmaker en architect. Deze liefde zou zijn lot tekenen. Ook na zijn dood.

De citaten in dit boek komen uit interviews of zijn opgeschreven in brieven of notities. Jarenlang hield Truus aantekenschriften bij waarin

ze haar gedachten opschreef: schriften die nog niet zo lang geleden openbaar zijn gemaakt. Gerrit Rietveld is gedurende zijn gehele carrière meerdere malen geïnterviewd. Ook Truus Schröder is door architectuuronderzoekers en journalisten een aantal keer ondervraagd, en dan vooral na het overlijden van Gerrit Rietveld in 1964. Citaten van hen, en anderen, worden hier gebruikt. De namen van de rijke schare interviewers zijn voor de helderheid geabstraheerd tot 'interviewer'. Achter in het boek staat een lijst met de gebruikte gesprekken.

Truus Schröder was niet alleen de geliefde en creatieve partner van Gerrit Rietveld, ze was ook degene die het overgrote deel van zijn archief heeft samengesteld. Maar ze heeft niet alleen zijn werk en aantekeningen uit de prullenbak gered en bewaard voor de geschiedenis, ze heeft ook veel weggegooid. Sommige persoonlijke brieven die Truus ongetwijfeld liever verwijderd had gezien, zijn toch in het archief terechtgekomen of bij iemand in een verhuisdoos in de kelder.

Alle beschreven gebeurtenissen zijn waargebeurd. Of tenminste: ze zijn uit de eerste hand, of verwoord tijdens gesprekken met nabestaanden en andere getuigen.

De rest is geschiedenis.

Proloog

Er is iets weg

Vandaag

De bladeren aan de bomen lijken hun kleur niet te kunnen kiezen. Ze schommelen tussen groen, zacht oker en roestbruin tegen een helderblauwe achtergrond. Hardlopers in het nabijgelegen Wilhelminapark blazen hun eerste witte wolkjes uit, terwijl hier, tussen de bomen en de hoge bakstenen huizen van de Prins Hendriklaan, studenten richting hun collegebanken fietsen. Een paar meisjes in blauw-wit sporttenu haasten zich naar de hockeyvelden verderop, opgejaagd door een auto die langs hen heen probeert te manoeuvreren. Twee mannen met matjes onder de arm lopen richting de yogastudio en de eigenaresse van de ontbijtzaak op de hoek zet koffie voor haar eerste klanten.

De kou dempt het geluid. Zelfs verderop in de straat, bij het viaduct, klinkt de continue ruis van de jagende stroom auto's achter de met graffiti bespoten geluidswanden minder indringend. De touringcar die er deze ochtend parkeert heeft een bescheiden fluisterstand gevonden. In deze straat in Utrecht-Oost, vóór het viaduct van de Waterlinieweg en aan het einde van een rij bruine huizen, staat het Rietveld Schröderhuis. De grote witte bus met Japanse bezoekers detoneert met de menselijke maat van dit stille deel van de stad. Van deze straat, van deze woning, het werelderfgoed waarvoor de toeristen vandaag gekomen zijn. Het excentrieke bouwwerk, het gekke huis. De witte blokkendoos die in z'n eentje de architectuurwetten van honderd jaar terug tartte toen het hier in deze brave burgermanswoonwijk werd neergezet. Nog steeds staat het er als een blijmoedige provocatie tegen de gelijkheid, een koppige daad van verzet.

De deftige woningen rondom de creatie van architect Gerrit Rietveld

zijn van slechts een paar jaar eerder. Het Rietveld Schröderhuis werd in 1924 gebouwd, de huizen eromheen stammen uit de jaren tien en twintig en voldeden aan de definitie van wat een woning destijds geacht werd te zijn: hoog en statig. Bakstenen aan de buitenkant, hoge ramen en dakpannen op een puntdak. Frivoliteit ging niet verder dan hier en daar wat glas in lood, een stenen motief of een enkele kleurrijk geglazuurde tegel.

Totdat Truus Schröder er kwam wonen.

Haar huis was alles wat een huis niet hoorde te zijn. Een optelsom van rechte lijnen en scherpe hoeken, soms gestut door stalen balken – bouw materiaal dat gewoonlijk werd weggewerkt. Een plat dak en glad gestucte buitenmuren van wit en verschillende grijstinten. Grote, brede ramen, zwart omrand bovendien, wat ook niet gebruikelijk was. Sommige delen van de gevel steken uit, andere delen liggen dieper. De balkons lijken te zweven en aan één kant steekt het dak boven een hoekraam uit. Het Rietveld Schröderhuis is een stapeling van grotere en kleinere vlakken, afgewisseld met hier een daar een horizontale of verticale streep rood, geel en blauw – als een driedimensionaal schilderij van Piet Mondriaan, wordt vaak gezegd. De woning van Truus Schröder ziet er nog steeds uit alsof het voor de toekomst is bedoeld. Het lijkt buiten de tijd te staan.

Vandaag bezoekt Corrie Nagtegaal het huis. Het is een museum nu. Ze kneedt haar handen als ze het bezoekerscentrum binnenloopt. Een groep Italiaanse studenten vertrekt net naar buiten met elk een headset op hun bemutste hoofd en een gelamineerde toelichting in de hand. Ze gaan de audiotour langs het exterieur doen. Corrie kijkt hen na. Haar zwarte krullen laten hier en daar wat grijs zien, ze draagt een bril met een rood, mat stalen montuur, een donkere wollen jas en een glimlach.

Hier begint elk bezoek, bij de entree van het museum dat in net zo'n traditioneel bakstenen gebouw gevestigd is als waar de gehele straat uit bestaat, alleen is dit de woning waar het befaamde bouwwerk tegenaan is gebouwd. Een grote balie vult de ruimte. Her en

der staan stoelen van Gerrit Rietveld. De rood-blaauwe stoel waar hij wereldberoemd mee werd. De Steltman uit 1963, de laatste stoel die hij ontwierp. Ook de kratstoel staat er, een eenvoudig meubel gemaakt van verpakkingsmateriaal dat hij als zelfbouw pakket had bedoeld – een soort Ikea avant la lettre. Het zijn replica's waarop bezoekers mogen plaatsnemen om te voelen hoe een echte Rietveld zit.

Corrie meldt zich bij de balie en schudt de hand van de gids die haar zo dadelijk het pand zal laten zien. De muur is behangen met een meer dan mensgrote foto van een jonge Gerrit en een even jonge Truus. Ze kijkt hem aan, verlegen en tegelijk zelfbewust. Tegen de wand ernaast staat een kast vol boeken over Gerrit Rietveld, over De Stijl en over de Utrechtse architectuur. In een kleine kamer achterin draait een documentaire. Af en toe klinken er stemmen door tot aan de balie. 'En toen besloten we samen het huis te bouwen,' zegt Gerrit Rietveld. Truus Schröder even later: 'Het was prachtig mooi, vreselijk mooi.'

Terwijl Corrie met de gids buitenom naar de voormalige woning van mevrouw Schröder loopt – zo is ze Truus altijd blijven noemen – vertelt ze over haar tijd daar. Ze was derdejaarsstudent Nederlandse taal- en letterkunde aan de universiteit van Utrecht toen ze twee kamers op de begane grond bij haar huurde, zoals Truus Schröder vaker studenten had inwonen. Negentig gulden per maand betaalde ze ervoor. Corrie was eind twintig – het was 1983 en je kon nog eindeloos studeren – en ze was onmiddellijk onder de indruk van de woning geweest. Ze schreef haar eindscripctie over Theo van Doesburg, de voorman van het tijdschrift en de kunstbeweging De Stijl. Het was precies de kunststroming volgens welke principes dit gebouw was ontworpen.

Maar van Truus was ze het meest onder de indruk geweest. Een statige en intellectuele vrouw. Een vrouw die streng kon zijn, of liever gezegd: rechthoekig. Truus was al in de negentig toen Corrie er kwam wonen en nog steeds was ze vol van Gerrit Rietveld, ook al was hij toen inmiddels al meer dan twintig jaar overleden. Truus bladerde vaak in een blauw boekje met zijn teksten. De manier waarop haar

huisbazin nog midden in het leven stond: zo wilde zij ook wel oud worden. En toen Corrie een keer een oude winterjas van Truus kreeg, een chique antraciete met een grote kraag, liep ze er lange tijd trots in rond. Voor haar zat mevrouw Schröder in die jas, net zoals mevrouw Schröder het huis wás. Nooit bemoeide Truus zich met het leven van Corrie, slechts één keer zei ze iets wat ze nooit vergat. Ze had destijds een vriendje, zo'n jongen met wie ze al te lang aanmodderde. Toen Truus hen een keer afscheid zag nemen, zei ze: 'Ik zag hem bij het hekje staan en ik dacht: hij is meer met zichzelf bezig dan met jou.' Het vriendje verdween.

Wanneer de gids de voordeur opent, trekt Corrie bij de deurmat als vanzelfsprekend beschermersloffen over haar schoenen aan die in een plastic krat in de hal liggen. Toen het een museum werd en zij allang ergens anders woonde, heeft ze er nog rondleidingen gegeven. Ook daarna bezocht Corrie het huis regelmatig. Op haar zestigste verjaardag, een paar jaar terug, kreeg ze er een fotosessie van haar kinderen en echtgenoot cadeau – de man die ze ontmoette nadat het vriendje dat zo met zichzelf bezig was, was vertrokken.

Ze kent de ruimte. Toch blijft ze stilstaan in de hal en kijkt een moment rond. Naar de verhoging waar de telefoon stond en de stoppenkast aan de muur bevestigd was. Naar de kapstok die er nog precies zo uitziet als ze zich voor de geest kan halen, met de lage haken voor de kinderen ernaast. Ze wijst naar de glazen brievenbus: in een rood houten latje dat daar tegen de muur is getimmerd zitten nog steeds de spijkers waar Truus haar sleutelbos aan hing. Dan loopt Corrie haar vaste route rechtdoor, naar haar oude slaapkamer tegenover de voordeur. Dat was de kamer waar Gerrits eerste architectenbureau was gevestigd.

Het valt Corrie op dat het interieur in zo'n goede staat verkeert, alles heeft een flinke laag verf gekregen. Toen zij hier woonde lag de lak er niet zo vet op. Er was geen egale muur te bekennen. Overal zaten vochtplekken, oneffenheden en gaten van afgevallen stukjes stuc. De lamp met de drie buizen die in haar slaapkamer aan het plafond hing werd met plakband aan elkaar gehouden en bij wijze

van geleiders waren er stuivers tussen de gloeilampen en de fittingen gestopt. Het witte kaasdoek dat voor het raam hing hield ze gesloten, anders gluurden mensen telkens naar binnen. De deur naar buiten zette ze zo nu en dan wel op een kier, maar dat was omdat de verwarmingsknop niet goed sloot en het vaak benauwd was in de kamer.

Via het tussenkamertje, een hokje van nog geen tweeënhalft bij drie meter dat haar keuken en badkamer in één was – links een aanrecht, rechts een douche – loopt ze door naar de ruimte daarachter: haar oude studeerkamer. Oorspronkelijk was dat het vertrek van de dienstbode. Bij het raam stond het bureau waaraan ze vaak werkte, met uitzicht op de achtertuin met de appelboom en de schuur.

Het gemak waarmee ze door haar eigen kamers loopt is weg wanneer ze de deur naar de keuken ernaast opent. Dit was de archiefruimte. Ze ziet de stapels papieren, de dozen en de verrijdbare karretjes met gekleurde hangmappen erin nog zo voor zich, maar ze herinnert zich vooral dat Truus hier opgebaard heeft gelegen. Op een nacht werd Corrie gewekt. Truus had op de rode knop van het seniorenalarm gedrukt dat als een ketting om haar hals hing. Meteen had Corrie zich naar boven gehaast. Ze was al bijna te laat. Zij was degene die Truus zag sterven. De dagen erna lag mevrouw Schröder in deze kamer in haar kist. Toch wel raar, vindt Corrie achteraf, dat ze daar alleen in huis was terwijl die kist daar stond. De drie kinderen van Truus kwamen wel langs om afscheid van hun moeder te nemen, maar ze bleven nooit lang. Het grootste deel van de tijd was Corrie er alleen.

De trap op naar de eerste verdieping. Daar speelde het leven van Truus zich af. Hier woonde ze, vertelt Corrie, terwijl ze al lopende door de ruimte de rol van gids overneemt. Dit is de etage die in alle architectuurboeken geprezen wordt. Om de ruimtewerking. De flexibiliteit van de schuifwanden waardoor de verdieping tot één grote kamer kan worden gemaakt. Het grote hoekraam. Het schitterende binnen-buiteneffect, zoals architecten altijd opmerken. Het is nu veel steriel en kaler dan toen Truus er nog woonde, maar het voelt voor haar nog altijd hetzelfde.

Corrie kwam vaak boven om met Truus aan de grote lange tafel thee te drinken. Bij mooi weer zaten ze buiten, op een van de balkons. Truus vertelde haar dan graag over Gerrit. Over zijn ideeën vooral, en dat hij het huis had willen laten afbreken. Een enkele keer sprak Truus over hun liefde, de liefde tussen haar en de beroemde architect. Hoe die al die jaren geheim moest blijven, en over de ruzies met de kinderen van Gerrit. Hen had Corrie nooit ontmoet. Ze had ze ook niet op de begrafenis van Truus gezien. En bij de herbegraving van Gerrit, weer tien jaar later, mocht enkel naaste familie aanwezig zijn. Daar was Corrie niet bij, al had ze wel het rumoer rondom de verplaatsing van het graf gehoord. Ze wist dat sommige vrienden en kunstkenneren verbijsterd waren en het zeer ongemakkelijk en smakeloos noemden. Zij bemoeide zich er niet mee, ze woonde toen al jaren in een andere stad.

De enige familieleden met wie Corrie contact had waren de kinderen van Truus. Na het overlijden van Truus in 1985 heeft ze nog geholpen om het archief van het werk van Gerrit Rietveld verder af te maken. Dat was in die jaren al grotendeels klaar, maar er waren nog een paar dozen met brieven die uitgezocht moesten worden.

Tussen de papieren had ze destijds een envelop gevonden. Een eenvoudig wit exemplaar van A3-formaat. Er zaten papieren in, althans dat vermoedde ze toen ze de envelop bevoelde. Het pakket was zorgvuldig dichtgeplakt, met over de sluiting nog een extra strook plakband. Op de voorkant stonden drie woorden geschreven, met zwarte pen in het haperende handschrift van Truus: 'Vernietigen na overlijden'.

Corrie draait zich om en loopt naar het trapgat in het midden van de etage. 'Je voelt dat hier niemand meer woont,' zegt ze. Ze wrijft met haar duim over haar vingers, als om de lucht te bevoelen. Het huis is veranderd. Het komt niet door de renovatie, het is iets anders. Er is iets weg, iets ongrijpbaars. Het is zo'n gevoel dat je ook kan hebben wanneer je na een lange vakantie thuiskomt, verduidelijkt ze. Dan mist de ruimte ook iets, al komt het weer snel terug wanneer je de post opruimt en de koffers uitpakt. Hier was definitief iets

verdwenen. Ze vergelijkt het met die nacht dat ze bij Truus aan het bed zat en haar zacht haar laatste adem zag zuchten. Corrie had het leven en de dood elkaar nog nooit van zo nabij zien raken, zo subtiel ging het laatste stukje leven over in het begin van het einde. Bij het huis is het net zo, legt ze uit: het verschil is ongrijpbaar klein, maar het leven is eruit.

Het is tijd om te gaan. De groep Japanners wacht.

I

Alles kon gebeuren

Bevallen van een meisje

1889

Staalwerkers sloegen de ene na de andere klinknagel in de kale constructie. Ze klommen met het smeedijzer mee omhoog, de lucht in. Steeds hoger. Het zou het hoogste gebouw ter wereld worden. Driehonderd meter. Zeven miljoen kilo staal, achttienduizend ijzeren onderdelen en tweeënhalf miljoen nagels waren er nodig om de vier stevige, wijde poten tot aan de hoogste punt van de slanke top neer te zetten. Een groep kunstenaars had nog voor de bouw begon protest aangetekend, omdat zo'n monsterlijke toren het aanzicht van het klassieke Parijs zou bederven. Het zou alle monumenten vernederen, alle architectuur reduceren, verpletteren en opslokken in een verbijsterende nachtmerrie, zo schreven ze. Maar architect Gustave Eiffel had de ontwerpwedstrijd gewonnen en een maand voor de opening van de wereldtentoonstelling in de zomer van 1889 was de metalen kolos klaar.

In de nacht van vrijdag op zaterdag 23 augustus van dat jaar, om drie uur 's nachts, werd in Deventer Truus Schröder geboren. Geertruida Antonia Schröder. Haar ouders plaatsten een mededeling in *De Tijd*: 'Bevallen van een Meisje, J.G. Mentzen, Echtgenoot van B.J. Schröder Jzn. Deventer, 23 Aug. 1889.' Het katholieke 'godsdienstig-staatkundig dagblad' berichtte op haar geboortedag, net als andere Nederlandse kranten, over een incident in de Eiffeltoren. De toren stond er net. De voortgang van de bouw, die meer dan twee jaar had geduurd, was op regelmatige basis in de krantenkolommen gemeld. En toen er die week een voorval plaatsvond, hield het Franse pronkstuk van de wereldtentoonstelling – het tastbare eerbetoon aan de honderdste verjaardag van de Franse Revolutie – de gemoederen in Nederland opnieuw bezig.

De toren werd een chaos van elkaar kruisende balken genoemd, een gedrocht dat geheid zou instorten, maar ook een wonderwerk van constructie, volmaakt toegepaste wiskunde. De smeedijzeren architectuur vormde de toegangspoort van het tentoonstellingsterrein en stond in het middelpunt van de belangstelling. Mannen in stijve pakken en hoge hoeden en vrouwen in wijde rokken met zwarte parasols in de hand vergaapten zich met het hoofd in de nek en de mond open aan de ongekende technische creatie. De Eiffeltoren was precies hiervoor bedoeld: om te imponeren. Het had verder geen enkele functie. Voor 5 franc kon je te voet of met de ingebouwde lift naar boven. Die zomer kochten bijna twee miljoen mensen een entreekaart.

Op de voorpagina van *De Tijd* stond onder de kop 'Verscheidenheden':

Maandag-avond is de Eiffeltoren door den bliksem getroffen, zonder dat er persoonlijke ongelukken gebeurd zijn of eenige schade is toegebracht. Alle personen, die op dat oogenblik 's avonds kwart vóór tien, op den toren waren, verklaren, duidelijk een hevigen schok gevoeld te hebben, terwijl het inslaan een ontzettend geraas veroorzaakte. De heer Foussat, chef van den electrischen dienst, heeft droppels gesmolten metaal zien vallen, wat men vermoedt dat gesmolten koper is geweest van de spits van den bliksemafleider die getroffen is. De wachter van het licht, die geheel boven bij den vlaggenstok zich bevond, heeft verklaard, onmiddellijk na den slag omgeven geweest te zijn door een dikke wolk, welke hij niet beter dan bij een sneeuwklomp zou weten te vergelijken.

Achter de Eiffeltoren, aan de Seine, stonden de pompeuze neoclassicistische paviljoens van de vijfendertig deelnemende landen. Overal prijkten rondbogen, rococokrullen, trapgevels en nostalgische torens. De nationale paviljoens vormden een mengelmoes van traditionele bouwstijlen: van neogotiek, neorenaissance tot aan neobarok.

Een eerbetoon aan roemrijke oude tijden, pronken met vervlogen veren.

De nieuwe wereld, de wereld van techniek die de Eiffeltoren belichaamde, was binnen in de tentoonstellingsgebouwen te vinden. Landen praalden weliswaar met hun koloniale afdelingen – zo was er een Javaanse kampong uit Nederlands-Indië nagebouwd met zestig ‘bewoners’ die hoeden vlochten, stoffen batikten en rijstafels serveerden – de Parijse wereldtentoonstelling van 1889 was bovenal een ‘triumfmanifestatie’ van techniek. De uitvinding van de stoommachine had de industrie als een vliegwiel aangezwengeld en de westerse wereld in sneltreinvaart veranderd.

In de Machinegalerij, vlak bij de Eiffeltoren, wentelden, piepten, draaiden en bonsden meer dan levensgrote machines, dynamo’s, motoren en glimmende locomotieven, terwijl de deelnemende naties in hun paviljoens trots hun laatste vondsten demonstreerden. Kijk hier! Een mechanische klok, een stemmachine, een fototoestel. De sigarettenmachine, de telefoon. Elektrisch licht, glazen gloeilamp en een fonograaf (een voorloper van de grammofoon).

De Nederlandse vertegenwoordiging in Parijs viel tegen. Een nationaal tentoonstellingsgebouw ontbrak: de jonge Hollandse monarchie wenste het eeuwfeest van de Franse republiek niet te steunen. De bedrijven uit Nederland die zich wel in Parijs lieten zien, hadden niet veel verbluffende techniek te tonen. Zij kwamen niet verder dan Deventer tapijten, Delfts blauw aardewerk, drukwerk uit Enschede, ‘Beiersch Bier’ van brouwerij Heineken en cacao van de firma Van Houten. Hoewel in de omringende landen de industrialisatie al goed op gang was gekomen, sloot Nederland pas rond het geboortjaar van Truus Schröder echt aan bij de moderniseringsslag. Maar toen het eenmaal aanhaakte, veranderde ook hier alles in een duizelingwekkend tempo.

Rijke particulieren hadden in eerdere jaren de eerste spoorlijnen aangelegd, tegen het einde van de negentiende eeuw nam de Nederlandse overheid het initiatief over en bouwde een grootschalig landelijk spoorwegennet. Twee maanden na de geboorte van Truus

werd het Amsterdamse centraal-stationsgebouw van architect Pierre Cuypers in gebruik genomen. Het Rijksmuseum van dezelfde architect stond er al een paar jaar. In versneld tempo werden wegen aangelegd, kanalen gegraven, bruggen gebouwd en rivieren verbeterd. Op de nieuwe verharde straten verscheen de fiets. Net als de tram: eerst getrokken door paarden, later elektrisch aangedreven. De eerste auto reed rond, en stoomschepen voeren op gezette tijden naar ‘onze bezittingen’ in de Oost. Het aantal brieven en telegrammen dat de wereld overging nam toe, filmzalen toonden hun eerste bewegende beelden en er kwam straatverlichting en elektrisch licht in huizen.

***

De vader van Truus, Bernard Schröder, profiteerde als een van de eersten van deze nieuwe wereld van technische mogelijkheden en economische voorspoed. Hij kwam uit een koopmansfamilie en behoorde tot de gegoede burgerij van het Overijsselse Deventer, al was het geen eeuwenoud geld waar hij in baadde. Zijn voorouders hadden hun rijkdom met de hand verdiend, en waren in verschillende generaties opgeklommen van schoenmaker tot notabele stoffenhandelaren. Zo was Truus’ Duitse overgrootvader met zijn handkar vol lappen vanuit het dorpje Schagen bij Hannover in Nederland terechtgekomen. Latere generaties wisten de ‘Firma J. Schröder’ – eerst gevestigd in Delden, vervolgens in Deventer – uit te laten groeien tot een succesvolle handel in ‘manufacturen en confectie’s’.

Zoals alle jongens in het gezin moest ook Bernard in zijn jonge jaren de boer op om in Deventer en omgeving stoffen en kleding te verkopen. Hij reisde rond als vertegenwoordiger. Eenmaal volwassen brak Bernard met de traditie: hij nam de confectiezaak van zijn vader niet over. Bernard zocht meer avontuur dan een winkel vol met alle mogelijke modellen en maten regenjassen, wintermantels, japonnen en mantelkostuums. Hij had gezien hoe zijn vader en grootvader de winkel tot een succes hadden gemaakt, het was hun gelukt om vanuit niets iets op te bouwen. Dat wilde Bernard ook. Hij werd koopman.

Bernard Schröder had avonturiersbloed, dat hij later aan zijn jongste dochter zou meegeven.

Bernard liet zich, tussen de ‘artsen’ en ‘zoeteballetjesmakers’, als ‘Schröder B.J. Koopman’ in het Adres- en Jaarboek van de Gemeente Deventer registreren, en werd leverancier van stoffen aan het familiebedrijf. Een paar jaar daarna breidde hij zijn handel uit. De *Staatscourant* somde zijn koopwaar eens op: ‘Katoenen, linnen en wollen manufacturen en lakens, garens, kramerijen [huishoudelijke spullen], ijzeren en stalen werktuigen, parelen, barnsteenartikelen, koperwerk, kaarsen, wapens, mineraalwater, naaimachines, papier en parapluies.’ De vader van Truus deed goede en gevarieerde zaken, van katoen tot wapens; later voegde hij er nog ‘wijnen en cognac’ aan toe.

In 1872 trouwde Bernard Schröder met Johanna Mentzen. Zij was de dochter van een koopman en winkelierster die een kleine boterwinkel in het centrum van Deventer hadden, vlak bij de markt en de Grote Kerk, op een steenworp afstand van de winkel van Schröder aan de Stroommarkt. Zuivelfabrieken bestonden nog niet, boter op brood was een luxe en de boterhandel lucratief. Bernard en Johanna ontmoetten elkaar op de markt. En als ze elkaar daar niet waren tegengekomen, dan hadden ze elkaar wel in de kerk gezien. Deventer was overzichtelijk groot, de middenstand en de hogere klasse kenden elkaar goed, zeker als ze hetzelfde geloof hadden. De ouders van Truus waren, net als hun ouders en grootouders, rooms-katholiek. Wanneer de Schröders nieuw winkelpersoneel zochten, zetten ze er in de advertentie altijd de voorwaarde ‘R.-K.’ bij.

Johanna beviel van vijf kinderen, van wie Truus de jongste was. Drie overleden jong. Het eerste kind was een zoon, die zes maanden oud werd. Daarna volgden een zoon en een dochter. De tweede jongen was bijna twee jaar oud toen hij stierf. Bij het meisje, dat op kerstavond 1884 overleed, lieten ze net zoals ze bij de twee jongens hadden gedaan een bericht in de krant zetten: ‘Andermaal werd ons ouderhart diep getroffen door het overlijden van onze laatste Lieve-linge Johanna, in den leeftijd van slechts vijf maanden.’

Even was het stil. Tot weer een heugelijk bericht in juli 1887: ‘Be-

vallen van een Dochter, J.G. Schröder, Mentzen. Deventer, 8 Juli 1887.’ Dat was An Schröder, de oudere zus van Truus. An zou een belangrijke inspiratiebron voor haar zusje worden, al zou ze in één noodlottig opzicht erg op hun moeder lijken.

Twee jaar later werd Truus geboren, te midden van een wereld die drukdoende was met de Parijse wereldtentoonstelling, de Europese landbouwcrisis en de kwakkelende gezondheid van koning Willem III, terwijl Vincent van Gogh schilderde, Herman Gorter zijn gedicht *Mei* publiceerde en Louis Couperus zijn *Eline Vere*. Deze twee dochters van Bernard en Johanna Schröder bleven in leven. En ze zouden véél leven, misschien juist omdat ze twee overleden broers en een zus boven zich hadden.

Van de moeder van Truus is slechts een handvol foto’s bewaard gebleven. Sepiakleurige beelden, gedrukt op speelkaartdik karton. De foto’s werden gemaakt toen ze zeventien, achttien was, een paar jaar voor haar huwelijk. Johanna droeg telkens lange, wijde, hooggesloten jurken en grote oorbellen, haar haar keurig gecoeffeerd tot een hoog en enigszins vettig kapsel. Bemiddeld en degelijk, zo was de boterdochter gekleed. Starende ogen, volle lippen en een fijn gezicht. Een andere foto was een portret vanaf de borst waarop ze een lichte jurk droeg met daaronder een witte blouse met ruches. In het midden scherp, maar naar de randen toe verdween haar lichaam. Ze leek te zweven in een ovaal.

Truus was vierehalf jaar oud toen haar moeder overleed, op 3 april 1894. Weer plaatste Bernard een rouwadvertentie in *De Tijd*. Twee dagen na haar dood stond op pagina 4, de laatste pagina van de krant: ‘Tot mijn diepe droefheid overleed heden, na een smartvol en langdurig lijden, voorzien van de HH. Sacramenten der stervenden, mijn geliefde Echtgenoot Johanna Geertruida Mentzen.’ Ze was drieënveertig jaar oud geworden.

Johanna had vijf kinderen gebaar – en misschien meer miskramen gehad die de krantenkolommen niet haalden. Ze was voor die tijd een oude moeder geweest: achtendertig toen Truus geboren werd. Haar

vader vertelde Truus later dat ze depressief was. Zenuwzwak of zenuwziek, zoals dat toen heette. Neurasthenie. Ze zou wanen hebben gehad, gevoelig zijn geweest en soms hysterisch. Bernard verzorgde zijn vrouw thuis. Of beter gezegd: hij regelde hulp van verplegend personeel van het Sint-Jozef Gesticht zodat zijn echtgenote thuis verzorgd kon worden. Als notabele van de stad zat Bernard in het bestuur van het ziekenhuis, en toen het nodig was kon hij een beroep doen op de medische zorg.

Later zou Truus zich nog slechts weinig van haar moeder herinneren. Haar aanvallen en haar zwaarmoedigheid, maar vooral een afgeleide gedachte aan haar jonge leven bleef haar bij: dat ze trots was op haar vader dat hij haar moeder thuis had laten verplegen. Ze was dol op haar zorgzame vader. Hij vertelde haar vaak dat haar moeder, het meisje van de boterwinkel, zo'n zacht gezicht had en prachtige lichte ogen. Die woorden herinnerde ze zich. Zelf kon Truus zich het gezicht van haar moeder niet meer voor de geest halen, alleen de herinnering dat de boterwinkel van haar grootouders bij de kerk zulk mooi licht had.

Circuskind of koningsdochter

1895

In de laatste dagen van 1895 stond er een kleine advertentie in het *Deventer Dagblad*, een ingezonden mededeling van zes regels voorafgegaan door een zwarte hand met wijzende vinger:

De ondergeteekende ver-
zoekt beleefd inzending der
rekeningen voor 31
dezer wegens vertrek naar elders.

B. J. Schröder
Graaf v. Burenstraat 3

Bernard Schröder vertrok uit zijn geboortestad Deventer. Op 8 januari 1896 trouwde hij met Aletta Grundemann en ging met zijn dochters – An was acht, Truus zes – in Leiden wonen. Hij was negen- enveertig jaar. Aletta was twee jaar jonger, kinderloos, katholiek en welgesteld. Na anderhalf jaar verhuisde het gezin naar Arnhem. Huis Averhilde heette hun nieuwe woning. Het was een groot, vierkant patriciërshuis aan de drukke Velperweg, met houten louvreliken voor de ramen en aan de voorzijde een met fijn houtsnijwerk gedecoreerde veranda. Binnen had de villa ‘wel een modern interieur van een firma die ook modern wilde doen’, vertelde Truus vele jaren erna in een interview, maar het was vooral een te groot huis. Haar vader woonde volgens haar zijn hele leven in te grote huizen. Bernard en Aletta namen meteen een ‘keuken- en werkmeid’ in dienst.

Truus’ stiefmoeder kwam uit een bemiddeld koopmansgezin, maar

meer nog dan haar vermogen was haar vrome katholieke geloof van invloed op het leven van Truus en An. Ze kenden de katholieke wereld, maar Aletta was streng in de leer. Als volwassen vrouw zei Truus meer dan eens dat ze een 'vrije opvoeding' had gehad, 'maar wel echt katholiek'. Haar vader vertegenwoordigde dat vrije, haar stiefmoeder het katholieke deel.

'Ik hield al gauw niet van haar,' schreef Truus in een van haar aantekenschriften. En op een bandopname zei ze toen ze rond de tachtig jaar oud was: 'Mijn stiefmoeder was wel streng, maar rechtvaardig en een sterke vrouw. We waren te verschillend van karakter om elkaar goed aan te voelen. Toen ik ouder was, ben ik haar beter gaan begrijpen en waarderen.'

Al bleef ze erbij, net als An, dat hun godsdienstige opvoeding té streng was. 'Ik vond het onmenselijk om met al die regels te moeten leven. Ik was veel te angstvallig en nauwgezet. Dat zat een beetje in mijn moeders familie.' Truus had als kind het kwetsbare en zenuwzwakke van haar moeder Johanna gezien. Ze vervolgde: 'Ik was geen vat om zoiets in te gieten. Er was een strenge pastoor die boeiende lessen gaf in de geloofsleer. Het klopte allemaal zo mooi, maar ik had vragen en twijfels en tegelijkertijd een enorme vrijheidsdrang.'

'Na de eerste communie moest je gevormd worden,' vertelde ze in een ander gesprek, 'en zeggen dat je altijd katholiek zou blijven. Maar ik heb altijd het gevoel gehad: je kunt niet weten wat er met je gaat gebeuren. Ik had het gevoel: ik kan een circuskind worden of een koningsdochter.'

Liever las Truus populaire meisjesboeken. Vooral *Schoolidyllen* van Top Naeff maakte indruk op haar. Een boek vol gegiechel, gesnoep, geklik, gehuil, gedweep met jongens en gehannes met kousenbanden en baljurken. Met een sentimenteel meisje als hoofdpersoon dat het niet over haar hart kon verkrijgen om de stengel van een lelie door te snijden omdat daarbij 't bloemenbloed' vloeide. Tussen de regels door leerde Truus dat een meisje zich niet minder dan een jongen hoefde te voelen en dat 'burgerlijk' zijn heel erg was. Ze noemde de boeken die ze las een redding, 'een verlichting voor een schoolkind'.

‘Bij ons thuis werd zwaar aan alles getild en toen ik dit boek las, dacht ik: zo kan het dus ook. Dat bevrijdende, heerlijk was dat.’

Net als An ging Truus naar de rooms-katholieke Sint Jansschool in Arnhem. Daarna werd haar zus in 1901 naar het chique Pensionnat des Soeurs de Notre-Dame in Amersfoort gestuurd, oftewel de kostschool van de Congregatie van Zusters van Onze-Lieve-Vrouw. Hier zou Truus twee jaar later ook naartoe moeten. Het was de plek waar de nonnen de meisjes uit de betere standen in twee schooljaren voorbereidden op hun toekomstige rol als goede katholieke huisvrouw en moeder.

Ineens zat Truus zonder An. En omdat haar vader als handelaar in ‘manufacturen en confectie’s’ en wat dies meer zij veel op reis was, was ze vaak alleen met haar stiefmoeder thuis. ‘Ik heb geen gelukkige jeugd gehad,’ zei ze. Ze vond het een eenzame tijd. Zo alleen met Aletta, die ze ‘een beetje koud, koel, beheerst’ vond, miste Truus An het meest. Enkel in het weekend zagen ze elkaar, wanneer An thuiskwam. Truus plaagde haar oudere zus niet langer met haar geprononceerde neus – voor An een zeer gevoelig punt. Ze had spijt van al die keren dat ze haar had uitgelachen wanneer An ’s avonds in bed haar neus zacht masseerde in de hoop deze in een mooiere en vooral kleinere vorm te kunnen kneden.

De zussen stuurden elkaar kaarten. Op een van haar eerste ansichten aan An in de Amersfoortse kostschool schreef Truus: ‘Lieve An, Je moet eens gauw schrijven of je goed overgekomen bent. ’t Is hier erg stil na je vertrek. Moeten we je nog speelkaarten sturen? Of heb je ze wel? Na vele groeten van Pa en Ma aan de zusters, vooral aan soeur Alacoque, verblijf ik. Je liefhebbende zusje.’ In de kantlijn: ‘Dag Anna, Je Pa’ en ‘Een kus van je moeder. Adieu!’

Hun vader zond An ook de nodige briefkaarten, telkens afsluitend met ‘Je liefhebbende Pa’ en de groeten van ‘Moeke en Truce’. Toen al veranderde Truus haar naam. Ze zocht iets chiquers dan het alledaagse ‘Truus’ en het wat Frans klinkende ‘Truce’ vond ze een goed begin. Stiefmoeder Aletta stuurde geen kaarten. Zij schreef in Ans poëziealbum:

Beste Anna,

Blijf braaf en altijd weltevreden,
Dan zult ge zeer gelukkig wezen.
Wat helpt toch aardsch geluk en vreugd,
Als gij tekortschiet in den deugd.
Mogen droefheid u soms zwaar beknellen,
Ga tot Maria, u Moeder snellen.
Die zal je helpen in allen nood,
Ja zelfs! staat zij u bij tot aan den dood.

Uw liefhebbende Moeder

Toen Truus veertien jaar oud was, in 1903, ging ook zij naar de katholieke kostschool in Amersfoort. De directrice was een 'aardige, moederlijke non', maar het ging er streng aan toe. Net als alle andere meisjes moest Truus elke dag een lange donkere jurk dragen met daaroverheen een wit schort met korte pofmouwtjes. Haar haren vastgebonden in een knot of staart. Zo in schooluniform gezeten kreeg ze 'benevens alle vrouwelijke handwerken' les in: 'katechismus, lezen, schrijven, rekenen, vormleer, de Hollandsche en Fransche talen, gewijde, vaderlandsche en algemeene geschiedenis, aardrijkskunde, zang en piano'. Het ergste vond ze dat ze Frans moest spreken, ook in haar vrije tijd. Wat erop uitdraaide dat ze liever zweeg.

Alleen van het gebouw kon ze genieten. De school achter de lindebomen van de Zuidsingel was gevestigd in een prachtig pand en Truus wist zich als volwassene nog vrij precies te herinneren hoe het eruit had gezien. 'Ruim opgezet, met blauw aan de buitenkant en paarse raampjes. Binnen was een grote, witmarmeren hal die aansloot op een witmarmeren tuinkamer en er waren grote blank geschuurde eiken trappen.' Haar slaapkamer was op de eerste verdieping en ze genoot van haar uitzicht over de boomtoppen. Haar leven lang zou ze het liefst boven wonen. 'In het gebouw zaten grote ramen waardoor

je uitkeek op een prachtige tuin aan de voorkant van de stille singel met daarachter wilde tuintjes. Het was voor zo'n gevoelige leeftijd aangrijpend mooi.'

Het was haar vader Bernard die haar de liefde voor 'huisjes kijken' bijbracht. Truus was altijd vol lof over hem. 'Met mijn vader had ik een diepe band,' vertelde ze toen ze in de negentig jaar was. 'Hij was een geweldige man die een soort vader- en moederrol voor me vervulde.' Als Truus en An in het weekend thuiskwamen, ging het gezin op zaterdag wandelen, het wekelijkse familie-uitje. Bernard wees zijn dochters op de variaties aan bouwstijlen van de huizen in de stad en van de vele buitenplaatsen rondom Arnhem. Tijdens die uitstapjes mochten zijn dochters hem alles vragen wat ze wilden weten en als hun vader het antwoord niet meteen wist, liep hij naar een boer of belde hij bij de mensen van het huis aan om uitleg te vragen.

Haar vader wees ook altijd naar woningen die een 'boezelaartje' hadden, zoals hij dat noemde. Een soort schortje was dat, een nodeloze decoratie. Dat betreurde hij. Het waren versieringen die er volgens hem niet aan hoefden te zitten. Sobere woningen vond hij mooier.

Aletta liep tijdens die zaterdagmiddagwandelingen geïnteresseerd mee. Ze keek vooral naar de villa's als mogelijke investering voor haar geërfde familiegeld. Ook op andere dagen ging ze vaak naar te koop staande woningen kijken – de grote, mooie huizen – al keek ze vooral en kocht ze niets. Truus' stiefmoeder was zuinig. Als Aletta thuiskwam na zo'n bezichtiging was ze altijd 'vreselijk opgewonden', herinnerde Truus zich. Dan vertelde ze uitgebreid hoe het er vanbinnen uitzag. 'Enthousiast was ze zelden, maar dan jubelde ze het uit. Ze was eigenlijk heel streng, maar dan werd ze ineens heel anders.' Truus vroeg haar elke keer of er een torenkamertje boven op het huis zat. Dat leek haar zo leuk.

In deze jaren paste Truus ook weleens bij een vriendin op, de vrouw van een beeldhouwer, die met haar kinderen op één grote lege zolder woonde. Daar op die zolder zag ze hoe fijn het zou zijn om in zo'n grote open ruimte te leven. Hoog, leeg en licht. Ze hield van het licht.

Hoe de zon naar binnen scheen en het huis elk uur anders kleurde. Hoe zelfs de grijze dagen licht brachten.

Na de lagere school en de kostschool vond de vader van Truus het belangrijk dat zijn dochter een vak zou leren, zoals dat vaak ging bij meisjes van goeden huize. Haar katholieke opvoeding was wel afgerond, vond hij, nu moest ze een beroep kiezen. Al moest het wel een ‘vrouwenberoep’ zijn. Zo had An intussen, keurig binnen de lijnen, de studie ‘boekhouden en handelscorrespondentie voor de praktijk’ afgerond.

Toen Truus in juli 1905 de kostschool verliet, koos ze voor een opleiding tot apothekersassistente. Haar vader vond het een prachtige studie die goed bij zijn consciëntieuze dochter paste. Maar toen ze eenmaal op de apothekersschool in Arnhem zat, vond Truus zichzelf ‘veel te nauwgezet’ voor de wereld van pillen en patiënten. Ze was nauwgezet, daar had haar vader gelijk in, maar ze werd juist zenuwachtig van de precieze procedures van de farmacie, zoals de regels van het katholieke geloof haar ook hadden verstoord: Truus was al streng genoeg van zichzelf. Ze was liever kunstgeschiedenis gaan studeren, of binnenhuisarchitectuur of iets dergelijks, maar een universitaire opleiding was voor haar vader en stiefmoeder uit den boze. Bernard Schröder ‘kon zich niet voorstellen dat een vrouw gelukkig zou zijn als ze het in de studie zocht’. Truus streed er niet over. Haar ideeën waren ook nog te vaag om over te twisten.

In december 1907 ontving Truus haar ‘getuigschrift apothekerbediende’. Op haar diploma stond dat ze de examencommissie ‘genoegzame bewijzen [had] gegeven van kennis en geschiktheid, noodig voor het gereedmaken van recepten’. Maar haar kennis zakte al snel weg, alleen de behoefte aan een gezonde levenswijze bleef haar bij.

Truus vertrok naar Londen, haar ‘eerste bevrijde tijd’. Haar meisjesboeken hadden haar een nieuwe wereld laten zien, nu ging ze – onder het mom zich de Engelse taal eigen te maken – zelf op pad. En al hadden haar vader en stiefmoeder haar verblijf in Engeland zorgvuldig voorbereid in overleg met een pater jezuiet, Truus kwam terecht bij ‘heel ruimdenkende mensen’. Tot haar grote geluk. ‘Katholiek maar

levenswijs', typeerde ze het echtpaar bij wie ze een aantal maanden logeerde. Deze 'mensen die wat meer durfden' namen de twintigjarige Truus mee naar musea vol moderne kunst en lieten haar de nieuwste Londense architectuur zien. 'Mijn ogen gingen wijd open. De straten en de stijlvolle mensen met bolhoeden en paraplu's. Ze brachten mij overal heen. De Tate Gallery, Rossetti, Turner.'

Haar liefde voor (binnenhuis)architectuur, voor kunst, groeide. Ze wist nu welke kant ze op wilde. Toen ze een paar maanden daarna thuiskwam besloot ze haar blik op de wereld open te houden. Haar jeugdboeken verruilde ze voor nieuwe literatuur. Schrijvers wier namen ze had gehoord van het Londense echtpaar. Truus ging lezen, veel lezen. Kunstboeken, verhandelingen over levensbeschouwing, opiniestukken in kranten, werk van filosofen, moderne schrijvers en dichters als Jacques Perk, Willem Kloos en Albert Verwey.

Kort daarop vertrok ze voor een paar maanden naar Duitsland om haar Duits bij te spijkeren. An was eerder om dezelfde reden naar München gegaan, maar Truus koos bewust voor een andere stad. Ze zei:

'Overal waar ik gekomen ben, was mijn zuster al geweest. Ze had mijn pad klaargemaakt. Ik moest daar altijd maar tegenop kunnen. En ik vond mijn zus aan heel veel kanten volmaakt. Ik zag er vreselijk tegen op. Ik was gewoon een mislukking, hè. Ik zei: Dat wil ik niet meer, ik wil mijn eigen houtje, mijn eigen weg gaan. Toen ben ik naar Hannover gegaan, omdat gezegd werd dat daar het mooist Duits gesproken werd.'

In Hannover, waarvandaan haar Duitse overgrootvader met de handkar vol textielgoed naar Nederland was komen lopen, kwam ze terecht bij een Engelse weduwe die met een Duitser getrouwd was geweest. De vrouw had twee dochters: 'een echt akelige kribbige ouwe jongere juffrouw' en 'een bloeiend lief meisje'.

Ze volgde een paar cursussen kunstgeschiedenis aan de Technische Hochschule, maar ze was vooral, zoals ze naderhand vrolijk toegaf,

feest aan het vieren. ‘Toen ben ik dus losgekomen van mijn zuster,’ zei Truus. ‘Van de concurrentie van mijn zuster. Ik weet niet hoe ik het moet zeggen. Omdat je pad altijd al klaar was, dat de mensen wisten wie je was en hoe je was. Ze [An] gaf ook altijd vreselijk over me op. Als zij mij aankondigde dan moest ik wat zijn, maar dat was ik niet.’

An had in München ook een paar vakken kunstgeschiedenis gevolgd. ‘Mijn zuster hield van oude dingen, maar ik hield van nieuwe dingen. Als ik thuiskwam gingen alle gordijnen open, als zij thuiskwam gingen de gordijnen dicht.’

‘Ik was ook nog zo groen,’ vertelde Truus over die tijd. ‘Ik weet dat ik in Hannover was en dat een Duitse student tegen me zei: “In Amsterdam heb je Berlage...” En dat ik toen zei: “Ja, Berlage. Die beurs is aan het scheuren.” Zo ver stond ik ervan af.’ De koopmansbeurs in Amsterdam was net een jaar of vijf geopend en Truus praatte opgevangen roddels na dat het bakstenen bouwwerk van architect Hein Berlage nu al in verval zou zijn.

***

Truus was geboren in het jaar van de Eiffeltoren, het toonbeeld van vooruitgang. Het was de tijd van technologische vernieuwingen en innovaties die elkaar snel opvolgden; het gevolg van de groeiende industrie die voortdurend op zoek was naar meer efficiënte productiemethoden. De steden groeiden, de welvaart groeide. Er verschenen hoge fabriekstorens en een nieuwe middenklasse.

Nu ze twintig was, was alles alleen maar meer geworden: de stoommachines, stoomboten, fietsen, auto’s, trams, treinen, vliegtuigen en zeppelins. De trein en de auto waren een verbetering op de paarden- en wagen en het rijtuig, de elektrische tram op de paardentram, de gloeilamp op het gaslicht. Even leek alles beter te worden. Het foto-toestel was een klein, handzaam gebruiksvoorwerp geworden. Kranten schreven over nieuws uit de hele wereld dat iedereen de volgende dag kon lezen. Post werd sneller bezorgd, en er was iets magisch nieuws bij gekomen: praten door een draadje. Er werden telefoon-

lijnen aangelegd, net als een infrastructuur voor elektriciteit. Steeds meer woningen waren voorzien van elektrische verlichting en verwarming. Veel uitvindingen die in 1889 op de wereldtentoonstelling in Parijs nog futuristisch hadden geleken, waren gemeengoed geworden.

Er heerste euforie over de nieuwe welvaart. Degenen die niet tot de traditionele adel of regentenstand behoorden kregen kansen in deze nieuwe wereld. Truus' eigen vader en grootvaders waren daar een voorbeeld van. Ze stamde uit een familie van 'nieuwe rijken'. Haar grootvader was groot geworden met de verkoop van confectie: kleding die in de fabrieken met hun nieuwe geavanceerde machines gemaakt werd, kleding die algemeen goed was geworden.

Tegelijkertijd groeide in het fin de siècle een gevoel van onbehagen. Er werden zoveel oude zekerheden ondermijnd. Gingen de veranderingen niet te snel? Wordt de mens een machine – zou technologie zijn ondergang betekenen? Of ging de mens ten onder aan decadentie? Zouden we gereduceerd worden tot betekenisloze consumenten, verslonden door de anonieme stadse massa? En dan was er die grote vraag naar zingeving. West-Europa bevond zich economisch gezien op een kapitalistisch hoogtepunt, maar was het niet ook moreel bankroet? Al in 1882 had Friedrich Nietzsche in zijn boek *De vrolijke wetenschap* god dood verklaard maar als de bijbel niet langer de drager van moraal was, wat dan wel? Wie of wat bepaalde wat goedheid en waarheid was? Het grote geld? Sommige modernistische kunstenaars zochten hun heil buiten Europa bij oriëntaalse invloeden, theosofie en mystieke sensaties. Futuristen keken naar de verre toekomst.

In deze veranderde tijden gingen anderen ook hun plek opeisen. Nu de standenmaatschappij was opengebroken en de emancipatie van de middenklasse een feit was – nu nieuwe mannen met grote snorren, dikke buiken en dito sigaren de macht naar zich toe hadden weten te trekken – eisten arbeiders en vrouwen ook hun rechten op. Hun onvrede nam toe. Truus had in Londen met eigen ogen gezien hoe een groep Engelse vrouwen, suffragettes genaamd, op steeds gewelddadiger wijze ijverden voor het vrouwenkiesrecht.

Truus was niet gelukkig met de druk van het geloof en zocht naar

nieuwe, moderne ideeën om haar leven vorm te geven. Hoe wist ze nog niet. Ze wist alleen dat ze het ánders wilde. Met het overlijden van haar moeder had ze zelfs binnen de muren van haar huis ervaren dat alles in één klap anders kon worden. Misschien was het mogelijk alles nóg een keer te veranderen.

Of, zoals Truus later haar jonge leven samenvatte: ‘Op m’n twintigste ging ik zoeken naar een speciaal gericht leven. Ik had geen toekomstvoorstelling. Vrijheid, maar ik was zo’n twijfelaar. Alles kon gebeuren. Het werd een botsing tussen absolute vrijheid zoeken en de bijbel.’